

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG PEDAGÓGIAI VÍVMÁNYAI ÉS TANULSÁGAI

Visszatekintve, tisztelettel és büszkeséggel emlékezünk a Magyar Tanácsköztársaság létrejöttének 50. évfordulójára. Nevelésügyi vívmányaira szorítkozva ámulva konstatáljuk, hogy mi mindent tervezett és mi mindent tett, pontosabban *tudott* tenni a rendelkezésre álló történelmi pillanat, a legendás 133 nap alatt. Mintha előre sejtette volna, hogy ilyen szorongatóan kevés idő áll rendelkezésére.

A Tanácsköztársaság a nevelésügy területén úgy járt el, ahogy politikai tekintetben: itt is megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, a nép kezébe és rendelkezésére kívánta bocsátani a művelődés alapintézményét, az iskolát. A nevelést a szocialista eszmék, a szocialista világnézet, a szocialista erkölcs szolgálatába törekedett állítani. „Az iskolának, amely eddig a burzsoázia osztályuralmának támasztéka volt — olvasható a pártprogramban — a szocializmus megvalósítására lelkileg kell alkalmassá tenni az új nemzedéket”.

Mikor a proletariátus hatalomra kerül, a nevelésügyben két fődolgot tesz elsősorban: megnyitja az iskolát azok előtt, akik addig oda nem jutottak be (s minél magasabb fokú iskoláról van szó, annál kevésbé), s olyan nevelést igyekszik meghonosítani, amely az éppen uralomra került osztálynak a világnézetét, törekvéseit, eszméit és eszményeit leginkább kifejezi, s egyben legjobban szolgálja. Így kezdte, ezt az utat járta be a szovjet oktatásügy is, amelynek egyik legsokoldalúbb, történelmi mértékkel mérve is kiemelkedő alakjáról, KRUPSZKÁJÁRÓL a napokban emlékeztünk meg. Így kezdték, és ezt tették a népi demokráciák, így történt, de most már sikeresen és véglegesen hazánkban is a felszabadulás után.

A Tanácsköztársaság múlhatatlan érdeme, hogy történetünkben először kísérte meg az oktatásügyet szocialista alapokra helyezni, s mintát adni ahhoz, milyen is lenne az iskola, a nevelésügy, a pedagógia akkor, ha a hatalom a nép kezébe kerül.

Helytelen lenne azonban a Tanácsköztársaság pedagógiai vívmányait csupán törekvésként, jószándékú, lelkes nagyotakarásként értékelni. Szervezetileg és tartalmilag időtálló értékeket hozott létre, s máig ható tanulságokat produkált.

Ebben a rövid méltatásban nem kívánom összezsúfolni mindazt, amit a hazai történelmi, illetve neveléstörténelmi, általános pedagógiai kutatás ennek a korszaknak a pedagógiájáról feltárt, elmondott. Szerencsére ma már sok mindent olvashatunk, többek között azok jóvoltából is, akik a Pedagógiai Tudományos Intézetben tantárgytörténelmi kutatásaik során — tárgyanként — fellelvenítették az 1919-es tantervi és tankönyvi reformmunkálatokat.

Jól látta az a lelkes gárda, amely akkor a közoktatás irányítását, a dolgok iniciálását 1919 márciusában kézbe vette, hogy a kérdések kérdése az egységes alapképzést nyújtó iskola megteremtése. 1945-ben volt hova visszanyúlni az általános iskola előképének keresésekor. Az egységes általános iskola megteremtése nem egyszerűen oktatáspolitikai, még kevésbé egyszerű iskolarendszertani ügy. Mindkét alkalommal — tehát 1919-ben is, 1945-ben is fontos politikai kérdés volt. A volt uralkodó osztályok kiváltságai megszüntetésének legkonkrétabb és a hatalmi érdekeket leginkább kifejező, illetve hatalmi érdekekbe ütköző tette a művelődésügy területén. Nem véletlenek azok az indulatok, amelyeket az egységes nyolc osztályos népiskola a Tanácsköztársaság bukása, illetve a felszabadulás után 1945-ben, s még néhány évig a hatalom eldőltség keltett. Ezeket az eseményeket nem szükséges részletezni, talán felidézni sem, hiszen a felszabadulás után sokan részesei voltak ennek a harcnak.

Az egységes népiskola fontos elvi kérdés volt, és jóllehet szervezeti intézkedések is születtek, azon nem lehet csodálkozni, hogy új iskolarendszert a tanév közepén gyakorlatilag nem lehet létrehozni, még nyugodt viszonyok között sem.

A Tanácsköztársaság nagy gondot fordított arra, hogy milyen pedagógiai tartalommal töltsék meg az iskolai kereteket. Erre a dolog természeténél fogva már valamivel több lehetősége volt. A produkció bámulatos.

A régi iskola tananyagával sok tekintetben úgy lehettek, mint ahogy LENIN volt a cári iskolában tanított ismeretekkel, amelyek — szerinte — részben hazugságok, részben felesleges ismeretek. Ez persze a régi iskola szellemével összeütköző, kiélezett álláspont, tudjuk, hogy LENIN is, a szocialista művelődéspolitikai általában is milyen jelentősnek tartja az emberiség által teremtett valóságos művelődési értékeket, tudományos eredményeket és művészi alkotásokat.

A marxizmus lényegéből következett, elvileg tehát természetesnek kell tartanunk, szubjektíve mégis megragadó, ahogy ez a pedagógus gárda hitt a tudományos igazság győzelmében, a mindenfajta ködösítéssel, a sötétséggel, obskurantizmussal szemben a logika erejében, a felvilágosodott ész hatalmában, a tudomány vívmányaiban. Igazság és tudományosság az ő gondolkodásukban ikertestvérek voltak. Ezért kapott nagy hangsúlyt — s ez a polgári Magyarország műveltségészményéhez képest nemcsak haladó, hanem forradalmi gondolat volt — a természettudományos ismeretek korszerűsítése és növelése az iskolai oktatásban. Bámulatosan rövid idő alatt tanterveket, tantervi javaslatokat dolgoztak ki. S elmondhatjuk, hogy akkor feltétlenül korszerű elvek alapján. A sötétség, a maradiság árnyait más tantárgyi zugokból is ki akarták füstölni: az irodalomból, a történelemből. Állítható, hogy a 19-es tantervi irányelvek és javaslatok helyesek voltak, s máig sem veszítették el érvényüket. Az irodalomtanításban a művek középpontba való állítása, a világirodalmi kitekintés, a kor igazi irodalmáról való tájékozódás, mind időtálló törekvések. Ehhez képest a Horthy-korszak irodalomanyaga — és metodikai felfogása visszalépés volt.

Még gyökeresebb fordulatra volt szükség a történelemtanításban. A történelem- és társadalomszemlélet marxista jellege olyan vonás, amely lényegileg elütött a milleneumi és a századeleji Magyarország történelemszemléletétől.

Hogy egyes tankönyvek írására és kinyomására hogyan volt lehetőség, ez még a forradalmi korszak felgyorsult tempója és az energiákat megfeszítő érverése mellett is szinte rejtélyszámba megy.

Izgalmas dolog lenne azt a történelmi pillanatot megörökíteni, amikor a szocialista nevelés egyik alapvető eszméje, a munkaoktatás elve kilép a pedagógiai

törekvések testetlenségének szférájából, s alkalom nyílik arra, hogy konkrét iskola, konkrét nevelés számára tervezze meg annak realizálását. Egyike ez a Tanácsköztársaság legjelentősebb elvi-pedagógiai vívmányainak. Eszméjéhez, megoldási javaslataihoz, konkrét kezdeményezéseihez nemegyszer visszafordultunk, és talán máig nem tanultunk belőle eleget. Mégis ezt az ügyet a szocialista pedagógia nagy dilemmájának érzem. Azért dilemma, mert vitathatatlan, hogy a munka szerves része a szocialista nevelés rendszerének. Elvileg tehát a mellőzést, vagy a meg nem valósítást csak átmeneti engedményként, kompromisszumként, hiányosságként lehet felfogni. A széleskörű gyakorlati megvalósításnak a korszerű, tehát mai céljaink és lehetőségeink szempontjából adekvát megoldását azonban még egyik szocialista ország sem találta meg. A Tanácsköztársaság pedagógusainak nagy érdeme, hogy ezt az elvet kiemelték a pedagógiai tanítások elvont világából, és a realizálás életközelségébe igyekeztek hozni.

Érthető, hogy a munkáshatalom oly nagy gonddal és energiával foglalkozott a jövődő munkásainak képzésével. A szakoktatás korszerűsítésének, újjászervezésének méltatása az elvek, a konkrét tervezetek és intézkedések gazdagsága miatt azonban külön előadást igényelne, mint ahogy a téma 10 évvel ezelőtt önálló kiadványban került a mai olvasó elé. (Új tavaszi seregszemle. SZÉKELY ENDRÉNÉ összeállítás. Tankönyvkiadó, 1959. 187. l.)

Bármilyen nagy hangsúly is esett a tantervi és tankönyvi feladatokra — ez a nemzedék nem esett az oktatásközpontúság hibájába. Az iskolát komplex nevelőintézményként fogták fel, úgy tűnik, a századeleji szociológiai és modern gyermeklélektani gondolkodástól inspirálva fogékonyak voltak a gyermekek társadalmi kapcsolatait, szociális viszonyaiból eredő pszichológiai tényezők iránt.

S mivel az iskolát komplex nevelőintézménynek tervezték, kapott oly nagy hangsúlyt a diákönkormányzat kérdése. Történetietlen megközelítés és szűkségtelen szépítgetés lenne azt állítani, hogy itt minden gondolat a kiforrott marxizmus jegyében született. A pedagógiai koncepció lényeges vonásaiban a marxizmus tanításaira épült, de a szocialista pedagógia természetesen éppúgy nem lehetett kimunkált, mint ahogy Oroszországban nem volt az közvetlenül a forradalom győzelme után. A marxista módon alapozott nézetekbe természetesen belevegyültek — és a konzervatív Magyarország szellemiségéhez képest ez haladást jelentett — a polgári reformpedagógia tanításai, a polgári radikálisoknak a nevelés területére átültetett szociológiai nézetei, a századeleji pszichológia azóta természetesen túlhaladott vívmányai. Nem merészkednék arra vállalkozni, hogy a Tanácsköztársaság iskolaügyének megteremtéséért fáradozó forradalmi pedagóguscsoportnak az ideológiai színpétet jellemezzem. Ezzel a néhány utalással inkább az érthetőt kívántam megérteni és megértetni, egyben vizsgálódásokra ösztönözni a téma hivatásbeli kutatóit.

Önmagában is, de a valláserkölcsei neveléssel és a valláserkölcsei dogmákkal való merész szembeszegülésnek kell tekintenünk a szexuális nevelés, pontosabban a szexuális felvilágosítás megvalósításának határozott szándékát. Ebben az elhatározásban benne volt a természettudományos felvilágosultságban való mélyeséges bizalom, az álszeméremmel, a hazugsággal, a vallási misztifikációval, a polgári hipokrizissal való szembeszegülést jelentette ez. Elvileg nem is lehetett másképpen egy forradalmi, a polgári, sőt feudális beidegzettségeket bátran elvető pedagógiai mozgalom esetében. Azt is be kellett látniok azonban, hogy a szexuális felvilágosítás stratégiáját és módszereit kellőképpen kidolgozni nem tudták, másrésztől valószínűleg nem számoltak eléggé a szülői közvélemény

konzervativizmusával, s azzal a jelenséggel, amelyet a tudat egyenlőtlen fejlődésének nevezhetünk. Ma is tapasztaljuk, hogy politikai kérdésekben felvilágosodott embereknek lehet erkölcsi vagy esztétikai kérdésekben nagyon is elmaradott felfogásuk, ízlésük, tudatviláguk. S a Tanácsköztársaság oktatáspolitikája volt annyira bölcs, hogy az áldatlan helyzetet, s a rossz következményeket mérlegelve, rá is szánta magát a rendelet visszavonására. Tulajdonképpen ezt a tévedést van legkevésbé jogunk szemrehányó árnyalattal emlegetni, hiszen nem mondhatjuk el, hogy szocialista nevelésügyünk immár negyedszázada alatt ezt a problémát megnyugtató módon megoldottuk volna.

A Tanácsköztársaság oktatásügyi vívmányainak méltatói kiemelik azt a jellemzőjét, hogy forradalmi elgondolásoknak és intézkedéseknek nem egymástól elszigetelt, rögtönzött sorozatáról volt szó, hanem érett előtanulmányok alapján kimunkált nevelésügyi, illetve pedagógiai koncepcióról. Tudták, hogy mit miért akarnak csinálni, hogy a kereteket milyen tartalommal kell kitölteni, hogy a részeknek mi a szerepük az egészben. Világos volt számukra, hogy a nevelésügynek elvileg egységes egésznek kell lennie, s legfeljebb a megvalósítás nehézségei kényszeríthetik ki a kompromisszumokat, a részleges megoldásokat — de az elvi alapokat nem lehet feladni, hatályon kívül helyezni.

Ezt a mozzanatot legalább két vonatkozása miatt emelném ki. Időszerűsége mindenekelőtt abban van, hogy olyan éveket élünk, amikor az oktatásügy a fejlődés következtében egyre bonyolultabbá váló társadalmi mechanizmusnak a része, az oktatásügy megfelelő tervezése és működtetése éppen a feltételek, a vonatkozások, a következmények, a faktorok nagy száma és sokrétűsége miatt egyre nagyobb szakszerűséget igénylő komplex művelet. S minél összetettebb az egész, minél nagyobb a részek, a vonatkozások, az egyes faktorok száma, annál nagyobb szerepe van az egységes rendezőelvnek, a részek egyensúlyát biztosító, s a részek értelmét megadó erős koncepciónak. A Tanácsköztársaság ilyen koncepciót — nemcsak a maga lehetőségeihez mérten, hanem abszolút értelemben is — mintaszerűen alakított ki.

Talán nem tűnik illetlenségnek, ha az elismerést egy negatív tükröződéssel keresztül bizonyítom. Ismeretes, hogy FINÁCZY ERNŐ közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után egy előadásában foglalkozott ezzel a számára elriasztó intermezzóval. Kijelentése szerint tárgyilagosságra törekedve, a szöveg tanúsága szerint erre a tárgyilagosságra azonban képtelenül, hiszen egy nemzeti konzervatív állásponttól hogyan is lehetett volna érdemének megfelelően méltatni, vagy egyáltalán elemezni a Tanácsköztársaság oktatásügyét. Két dolgot azonban feltétlenül elismer, a dinamizmust, a kezdeményezést, a lelkesedést, s a tudatos, egységes tanügyi koncepciót. Ez utóbbiról ezt írja: „Meg kell engedni, hogy a tanácskormánynak ez a koncepciója egészen és részeiben megfelel a kitűzött célnak, s el lehet ismerni azt is, hogy az alkotmány helyreállta óta — talán Eötvös József kivételével — nem volt közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást oly egységesen fogta volna fel és oly egységben látta meg, mint — sajnos, pártpolitikai indítékokból — a népbiztosság.”¹

Látnunk kell — s ez a második szempont — hogy ma, jóllehet körülményeink összehasonlíthatatlanul jobbak, mint annak a generációnak — de éppen a társadalmi működések bonyolultsága és a tudományos követelmények növekedése miatt — ma egy szilárd koncepció kialakítása — a megvalósításról nem is beszélve — sok vonatkozásban nehezebb feladat.

¹ Közli SIMON GYULA a Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából c. kiadványban. Tankönyvkiadó, 1959. 115. l.

Van még egy nagyon fényes oldala annak a pedagógiai munkának, amelyet ez a forradalmi nemzedék végzett. Talán sablonosnak tűnik, ha azt mondom, az iskolát az osztályharc szolgálatába kívánták állítani: s ehhez a tethez rendelkeztek kellő szenvedéllyel, lendülettel, meggyőződéssel, s nem utolsósorban felkészültséggel.

A lendület minden bizonnyal a forradalom első hullámára jellemző lendület volt — de ahhoz, hogy az említett lényeges reform-elgondolások, tervezetek, javaslatok, dokumentumok ilyen konkrét formát, s a kidolgozottság ilyen érettségi fokát mutassák, ehhez készülődésre, a marxizmus igazságainak, a haladó pedagógiai gondolatoknak előzetes átgondolására volt szükség. Ez a készülődés a magyar progresszió, ezen belül a szocializmus eszméjével találkozó pedagógus értelmiség történeti tette.

Visszatérve a felvetett gondolathoz — a Tanácsköztársaság pedagógusai néhány lényeges dolgot tudtak a szocialista iskoláról; sok mindent nem tudhattak még, de egyet különös határozottsággal tudtak, azt, hogy az iskolának a proletárhatalom képviselőjének és szellemi támaszának kell lennie. Tévedéseik lehetek és voltak is, némely kérdésben vitatható, a polgári ideológiából, esetleg a kieriiletlen marxizmusból származó nézőpontok érvényesültek. De a lényeges kérdésekben és a fő vonalakban osztályharcos pedagógiát hirdettek, proletár osztályérdekeket — tehát egyben széles nemzeti érdekeket képviselő iskolát akartak építeni. Ezzel a szellemmel kívánták átitatni az egész nevelésügyet. Ebben is van mit tanulni a Tanácsköztársaságtól. Nem szűk nézőpontú művelődésszemléletre gondolunk természetesen, nem valami szektás, szűkkeblű osztályharcosságra. Ilyen álláspont elvileg és gyakorlatilag is eltérne a nemzeti egységnek pártunk által képviselt marxista felfogásától. De társadalmi fejlődésünk problémái, az alapos politikai, társadalmi tudatelemzések, még inkább a kapitalista világ politikai-ideológiai akciói nagyon is arra figyelmeztetnek, hogy az iskolaügy sem pártatlan szektora a társadalmi szerkezetnek, hogy a pedagógia nem osztályok felett álló eszmevilág. Az osztályharcos álláspontot nekünk értelmesebben, okosan, a mai szükségleteket megértve, a dolgok mai összefüggéseit mérlegelve kell képviselni.

A társadalmi cselekvésben, a személyiség színpéjében az érzelmi és az intellektuális elemek aránya, belső összetétele a konkrét történelmi-társadalmi helyzetektől és feladatoktól függően változik. Nem vitás, hogy az élet minden területén, így az oktatásügyben is a józan tervezés, a meggondolt számítások, a realitások mérlegelése, az intellektuálisan motivált tevékenység kerül előtérbe. Ennek társadalmi fontossága növekszik, tehát ennek társadalmi haszna és erkölcsi elismerése kell hogy erősödjék. De nem az érzelmi momentumok, a lelkesedés, az érzelmi elkötelezettség kiszorítása árán. Amennyire anakronisztikusnak bizonyulna valamiféle érzelmi marxizmus — ha egyáltalán lenne ilyen — annyira hiányos lenne a szocialista tudatosság az érzelmi elkötelezettség melege nélkül.

Nincs okunk elhallgatni, hogy ebben a pedagógiai sodrásban túlzott, utópisztikus tervek is felszínre kerültek. (Például az osztatlan iskolák gyors felszámolása, a tankötelezettség 18 éves korig való meghosszabítása.) Bár ki tudja, jogunk van-e ezeket a terveket utópisztikusnak nevezni, mikor nyilván nem 133 nap időtartamra, hanem egész történelmi korszakra készültek.

A Tanácsköztársaság oktatásügyi vívmányainak és pedagógiai törekvéseinek értékét éppen az mutatja, hogy más történelmi feltételek között, egy negyedszázaddal később, de hasonló politikai-társadalmi szituációban, tehát a feudál-

kapitalista Magyarország államhatalmának összeűzása után, alapvető oktatás-politikai céljaink lényegében azonosak voltak a Tanácshatalom oktatáspolitikai céljaival. S amit azóta tennünk sikerült, sok tekintetben a Tanácsköztársaság nevelésügye hagyatékaként valósítottuk meg. Így mindenképpen az elődöknek, az úttörőknek, a kezdeményezőknek, a példamutatóknak kijáró tisztelettel és hálával közeledhetünk neveléstörténetünknek ehhez a kiemelkedő korszakához.

Й. Сарка:

ДОСТИЖЕНИЯ ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В ОБЛАСТИ
ПЕДАГОГИИ И ИХ УРОКИ ДЛЯ СОВРЕМЕННОСТИ

Статья является воспоминанием о Венгерской Советской Республике 1919 г. по поводу ее пятидесятилетия. Автор — директор Государственного педагогического института — рассматривает успехи, достигнутые Венгерской Советской Республикой, в области педагогики, за короткий срок ее существования.

József Szarka:

ACHIEVEMENTS AND LESSONS OF THE EDUCATION OF
THE HUNGARIAN SOVIET REPUBLIC

The study is a commemoration on the occasion of the 50th anniversary of the Hungarian Soviet Republic of 1919. The author — director of the Hungarian Pedagogic Institute — pays tribute to the achievements of pedagogy which the Soviet Republic was able to carry into effect during the relatively short time of its standing.